

3. Andrukiv, I. (1995). Ukrainian Youth Society of Galicia, 1861–1939. Ivano-Frankivsk: [s. n.]. [In Ukrainian].
4. Bazhanskyi, M. (1931). Ukrainian student society in Krakow. In V. Nychai et al. (eds), *Almanac of Ukrainian student life of Krakow*. Krakow: Ukrainian Students Society. Pp. 60-70. [In Ukrainian].
5. Valion, O. (2003). *The role of M. Hrushevsky in the national and cultural revival of the Ukrainian people (late 19th – early 20th centuries)*. Abstract of unpublished thesis (PhD in History), Ternopil. [In Ukrainian].
6. Hnot, S. (2003). *Charitable activity of the Greek Catholic Church in 1921–1939 (according to the materials of the Galician metropolitanate)*. Abstract of unpublished thesis (PhD in History), Ternopil. [In Ukrainian].
7. Kondratiuk, K. (2009). Discussion issues of the history of ZUNR. Collection of scientific works. *Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*, 18, 710-717. [In Ukrainian].
8. Drama Section of the Scientific Circle of the Ukrainian Gymnasium in Stanislaviv. (1924). *Student newsletter "Progress"*, 4 (10), 238, 286-287. [In Ukrainian].
9. Kovalyuk, R. (2001). Ukrainian student movement at Western Ukraine (19th – 20th centuries). Lviv: Institute for Ukrainian Studies. [In Ukrainian].
10. Rohoviy, V. (2008). Activities of the Warsaw Society for Assistance to Ukrainian Students in the late 1920's and 1930's. *Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*, 17, 289–296. [In Ukrainian].
11. Rohoviy, V. (2005). Metropolitan A. Sheptytsky as an outstanding patron of Ukrainian art, science and education. Statesman, thinker, theologian. *Proceedings of the international scientific conference dedicated to the 60th anniversary of the death of Metropolitan Andrei Sheptytsky*. Kyiv: Ukrainian Publishing Society. Pp. 175–185. [In Ukrainian].
12. Rudnytska, M. (1998). Articles. Leaves. Documents. Collection of documents and materials about the life, socio-political activities and journalistic work of Milena Rudnytska. Lviv: [s. n.]. [In Ukrainian].
13. Seniuk, M. (2005). International activity of Ukrainian student organizations in Galicia in the 1920's and 1930's. *History in secondary and higher educational institutions of Ukraine*, 1, 10–14. [In Ukrainian].
14. Sereda, V. (2003). Academic community. *Encyclopedia of the History of Ukraine*. <https://bit.ly/2YRgXOZ>. [In Ukrainian].
15. Central State Archives of the highest authorities and administration of Ukraine, f. 3569, op.1, case 14, 267 sheets.
16. Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv (CSHAU), f. 399, op. 1, case 106, 2 sheets.
17. CSHAU in Lviv, f. 146, op. 58, case 466, 43 sheets.
18. CSHAU in Lviv, f. 146, op. 70, case 204, 20 sheets.
19. CSHAU in Lviv, f. 146, op. 58, case 468, 9 sheets.
20. CSHAU in Lviv, f. 399, op. 1, case 129, 107 sheets.
21. CSHAU in Lviv, f. 399, op. 1, case 44, 1 sheets.
22. CSHAU in Lviv, f. 309, op. 1, case 2758, 34 sheets.
23. CSHAU in Lviv, f. 399, op. 1, case 27, 17 sheets.
24. Chuhaievsk, L. (2007). Mykhailo Hrushevskiy and the student movement in exile in the 1920's. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 91, 71–73. [In Ukrainian].
25. Shumsky, I. (2002). Youth movement in the West Ukraine, 1920–1939. Ternopil: [s. n.]. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 25.05.21

I. Humenna, Doctoral Student
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF VOLUNTEER ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINIAN STUDENTS' SOCIETIES OF EASTERN GALICIA IN THE INTERWAR PERIOD (1918–1939)

The article analyzes the contribution of Ukrainian students' societies in development of economic in Eastern Galicia from 1918 to 1939. On the basis of the analysis of already well-known but redefined from the standpoint of modern methodology and little-known facts, the tendencies of development, the role and place of the Ukrainian student movement in the economic life of Eastern Galicia and the formation of national consciousness, self-affirmation and consolidation of the Ukrainian nation in the investigated period are researched. The contribution of students to the stabilization of the financial situation of Eastern Galicia is shown. Students helped those who needed help during the state-building processes and the formation of national and cultural life. The article describes the methods of accumulation of material wealth and the typical directions of their use. The author showed active cooperation of the societies among themselves and with foreign representations, as well as with the Ukrainian intelligentsia.

Keywords: Ukrainian Students Societies, Eastern Galicia, "Academic community", economic activity, financial aid.

УДК 39:615.89](477.41/42):930(477)"1991/2021"
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.149.4>

I. Ігнатенко, канд. істор. наук, доц.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8180-3582>
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

НАРОДНА МЕДИЦИНА УКРАЇНЦІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОГО ПОЛІССЯ: ІСТОРИОГРАФІЧНІ НАРИСИ ДОСЛІДЖЕНЬ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (ДО 35-Х РОКОВИН ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ)

Проаналізовано праці українських етнологів та істориків, присвячені народній медицині Полісся, насамперед, регіонів, постраждалих унаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Усвідомлюючи глибину етнокультурної трагедії та необхідність збереження духовної спадщини краю, вітчизняні науковці почали споряджати комплексні історико-етнографічні експедиції в радіоактивно забруднені зони регіону і місця компактного проживання переселенців. Мета – виявити, зафіксувати та зберегти етнокультурне багатство Полісся, що має не лише українське національне, а й світове значення. Як наслідок проведення комплексу польових експедицій, було зафіксовано широкий спектр зразків поліської традиційної культури загалом, і народної медицини зокрема. Відзначено, що на основі зібраних польових матеріалів з поліської народної медицини було видано ряд наукових збірників, монографій, захищена дисертація тощо. У згаданих виданнях проаналізовано сучасний стан та регіональну специфіку народної медицини краю та відзначено вплив на народну медицину регіону аварії на Чорнобильській АЕС.

Ключові слова: народна медицина, Полісся, Чорнобильська АЕС, Україна.

Постановка проблеми. Актуальність. Народна медицина – надважлива складова етнокультури будь-якого народу. На основі найдавніших емпіричних знань багатьох поколінь народ виробив розуміння етіології захворювань, методи діагностики та профілактики, випробувані різноманітні способи лікування засобами рослинного, тваринного, мінерального походження. Окреме місце у народній медицині належить лікуванню словом та фітотерапії.

Особливо самобутньою, позначеною унікальною регіональною специфікою, є народна медицина Полісько-

го історико-етнографічного регіону України – краю, де за останні десятиліття відбулися глибокі трансформаційні зміни у зв'язку з екологічним лихом, що сталося на Чорнобильській АЕС [16, с. 240].

Цьогоріч, 26 квітня 2021 року, виповнилося 35 років з дня Чорнобильської катастрофи. Ця трагічна дата спонукає оглянутися назад й проаналізувати, які наукові здобутки в царині дослідження народної медицини Чорнобильського Полісся¹ були зроблені за ці роки,

¹Мова у статті, насамперед, йде про Середнє (Центральне) Полісся України, куди відносять північні райони Київської,

що і становить **актуальність** та **мету** запропонованого дослідження.

Починаючи виклад **основної частини**, варто пригадати важливі факти: через радіоактивне ураження понад 170 поліських сіл були визнані забрудненими й поділені на три зони: відчуження (1-а), безумовного (обов'язкового) відселення (2-а) та гарантованого добровільного відселення (3-я). Унаслідок цього, переважна більшість корінних жителів регіону, домівки яких потрапляли в першу та другу зони, були переселені в інші області України. Значна кількість – в центральні райони Київської та Житомирської областей [24, с. 10].

Усвідомлюючи глибину соціальної трагедії внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС та необхідність збереження духовної спадщини населення Полісся, українські вчені поставили за мету виявити, зафіксувати та зберегти етнокультурне багатство цього краю, тож мобілізували свої сили. Почали активно утворюватися гуртки зі збереження духовної культури українців Чорнобильського Полісся, споряджалися експедиції в радіоактивно забруднені зони краю і місця компактного проживання переселенців [1, с. 955-956; 2; 22].

Від початку провідну роль у дослідженні етнокультурної спадщини частини Полісся України, що потерпіла від аварії на Чорнобильській АЕС, на основі договорів з Мінчорнобилем відігравав Інститут народознавства НАН України у Львові на чолі акад. Степаном Павлюком. Протягом 1994–1999 р. споряджалися комплексні історико-етнографічні експедиції на території, постраждалі внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, очолювані проф. Михайлом Глушком (1994–1997); Корнелієм Кутельмахом (1998); Ярославом Тарасом (1998) [1, с. 957].

Слід згадати й про збирацьку роботу творчого колективу "Переселенці", що діє на базі Українського фольклорно-етнографічного центру ІМФЕ НАН України під керівництвом його директори акад. Ганни Скрипник [1].

Згодом, і понині, незмінним флагманом в етнографічному обстеженні постраждалого регіону став Державний центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі – ДЦЗКСТК)² при МНС України на чолі із заслуженим працівником культури Ростиславом Омеляшом. ДЦЗКСТК вже понад 20 років організовує комплексні історико-етнографічні експедиції до Чорнобильської зони, а також райони переселення поліщуків, де фахівці з багатьох галузей науки (історики, археологи, фольклористи, мистецтвознавці, краєзнавці) збирають багатющий матеріал зі сфери матеріальної та духовної культури жителів Чорнобильського Полісся [23; 24].

Матеріали, зібрані учасниками експедицій, зберігаються в архівах згаданих вище закладів, а також частково опубліковані у ряді серійних видань та наукових збірників [13; 22; 26; 27; 28; 29].

Що стосується безпосередньо досліджень із народної медицини, то тривалий час (1994–2002) у складі згаданих експедицій матеріали з цієї царини духовної культури збирав Андрій Шкарбан – етнолог із Черкащини. Наслідком його збиральницької діяльності стали опубліковані розвідки з народної медицини краю та тексти замовлянь [32-36].

Зокрема, у першому випуску збірника "Полісся України", підготовленому на основі матеріалів експедицій до сіл Поліського та Іванківського районів Київської області, А. Шкарбан виклав суть народного розуміння й ети-

мологію назв таких хвороб як "переляк", "болячка", "золотник", "ружа", "волос", "пристріт", склав словничок народних назв хвороб [35].

Другий випуск збірника "Полісся України" створено на основі матеріалів експедицій на теренах Овруччини та північної частини Народицького району Житомирської області. В ньому проаналізовано замовляння, зібрані від знахарок: народні рецепти лікування від різних хвороб, звичай першої купелі дитини. У виданні автор розмістив складений ним словничок народних назв хвороб та лікарських рослин [34].

На матеріалах, основу яких склали польові етнографічні записи, зібрані під час роботи експедицій ДЦЗКСТК у 2003-2006 роках, була захищена й дисертація авторки цієї статті (під дівочим прізвищем Колодюк), присвячена народній медицині українців Полісся [18], а згодом видана монографія [19]. Доповнена новими експедиційними записами, зібраними у 2011 р. на теренах Рівненського Полісся, а також архівними та ілюстративними матеріалами, монографія була перевидана двічі (2013 р., 2015 р.) під назвою "Народна медицина українців Середнього Полісся: традиції та сучасність (на польових етнографічних матеріалах)" [16].

В основу згаданих вище досліджень лягли польові етнографічні записи, власноруч зафіксовані авторкою у понад 120 селах, де компактно проживають переселенці з Народицького, Овруцького, Лугинського, Олевського, Народицького, Коростенського, Ємільченського, Малинського, Поліського, Іванківського районів Житомирської обл. Крім того, були залучені матеріали з сіл II-IV чорнобильських зон радіоактивного забруднення.

Грунтуючись на інтерв'ю з майже 300 респондентами, котрі позиціонували себе як знахарі – народні лікарі, в авторських наукових роботах було проаналізовано сучасний стан та регіональну специфіку народної медицини краю; охарактеризовано традиційні та сучасні погляди на народних лікарів – знахарів; розкрито походження та діагностику хвороб у світоглядних уявленнях поліщуків, способи їхнього лікування; простежено традиції та інновації, які мали місце у галузі народного лікування; відзначено вплив на народну медицину регіону аварії на Чорнобильській АЕС. До слова зазначу, що зібрані матеріали з Чорнобильського Полісся, крім згаданих наукових праць, також лягли в основу багатьох подальших наукових, навчальних та науково-популярних робіт авторки, у такий спосіб популяризуючи традиційну народну культуру поліщуків не тільки в академічному середовищі та серед студентства, але й для пересічних громадян України та світу [14; 15; 17; 37].

Як зазначалося вище, ДЦЗКСТК й донині організовує щорічні історико-етнографічні експедиції та видає збірники, матеріали конференцій, оприлюднюючи в них експедиційні матеріали, в тому числі й щодо народної медицини. Переважно це публікації першоджерел: записи замовлянь та рецепти лікування природними засобами.

Зокрема, Зоряна Ципишева у статті "Народна медицина, санітарія та гігієна в традиційній культурі поліщуків" розглядає народні методи лікування, роль та значення народних цілителів серед поліщуків Сарненського та Дубровицького районів. Автор подає у статті й тексти замовлянь. Дослідниця наголошує, що народно-медичні знання широко застосовуються у побуті поліщуків і сьогодні [31].

У статті Володимира Конопки "З народної медицини Східного Полісся (на матеріалах з Чернігівського регіону)" поданий перелік народних назв хвороб, способи профілактики захворювань та їх лікування методами народної медицини з використанням засобів тваринного та рослинного походження. Спеціально

більшу частину Житомирської та Рівненської областей. Докладніше див. у статті Глушко М. [3].

² Установа була створена наприкінці 2001 р. й від початку мала назву Центр захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій. З 2007 р. – Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф [1, с. 958].

проділена увага практиці зцілення словом, яка зберігається в регіоні й понині. На підтвердження цього дослідник наводить зафіксовані ним замовляння від "вивиху", "забоїв", "переляку", "нервів", головного болю, укусу змії, наривів тощо. [20].

Окремі розвідки та публікації польових матеріалів, що стосуються народно-лікувальної практики Чорнобильського регіону, виявляємо на сторінках низки регіональних збірників. Найпомітнішими серед них є видання Рівненщини, як-от: "Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся" (випуски 1-4), згодом "Етнокультурна спадщина Полісся" (випуск V-VII) та презентаційне видання "Етнокультура Рівненського Полісся" за редактуванням та упорядкуванням керівника Етнокультурного центру "Веснянка", заслуженого працівника культури України Віктора Ковальчука [4-11].

Матеріали до згаданих видань були зібрані науковцями під час багаторічних комплексних наукових експедицій, зокрема Рівненського фольклорно-етнографічного товариства. Нині джерела зберігаються у фондах ряду установ, серед них: Рівненський обласний краєзнавчий музей, архів етнокультурного центру "Веснянка" рівненського міського Палацу дітей та молоді, кафедра музичного фольклору Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету, ДЗКС, а також у приватних колекціях. У численних збірниках знаходимо статті, розвідки, тексти, присвячені народній медицині регіону.

Приміром, Тетяна Пархоменко у першому випуску збірника розглядає аспект використання продуктів бджільництва, зокрема і воску, в знахарстві. Дослідниця доходить висновку, що лікування воском такої хвороби як "ляк" було одним із найдавніших на Поліссі. Поширена практика "вилівання на віск", доводить Т. Пархоменко, пов'язана з народними уявленнями про те, що разом із розплавленим на воді воском з організму людини "вилівається" і захворювання [25].

Також у першому випуску опубліковані нотатки проочих сновидінь, зафіксовані згаданим вище дослідником Андрієм Шкарбаном. У п'яти текстах, записаних від жителів Сарненського району, подана інформація, пов'язана з недугами та способами позбавлення від них, котрі люди отримували уві сні [36].

На сторінках другого випуску знаходимо публікації 13 текстів замовлянь (від "ляку", "вроків", "удару", "підвію", "чорної болю" тощо) із описом методики лікування, зафіксовані Андрієм Шкарбаном під час експедиції 2000 р. в Сарненський район [32].

У третьому випуску опублікована стаття Юлії Наконечної та Алли Українець "Народна медицина: традиції й сучасність", присвячена лікуванню травмами і замовлянням. Дослідниці констатують, що на Рівненщині широко застосовуються рослинні засоби у вигляді компресів, інгаляцій, примочок, відварів тощо, наводять записані в цьому краї народні рецепти [21]. Також у номері подано п'ять текстів замовлянь (від "подвию", "вроку", "ляку детского", "удару", "рожі"), записані Віктором Ковальчуком під час експедиції 1998 р. в Рокитнівському районі Рівненської області [12].

У збірнику "Етнокультура Рівненського Полісся" знаходимо статтю Зоряни Ципишевої "Замовляння в народній медицині", де авторка наголошує, що вербальна магія є невід'ємною складовою народної медичної практики поліщуків, й наводить у публікації приклади оригінальних текстів замовлянь [30].

Отже, формуючи **ВИСНОВКИ** зазначимо, що усвідомлення факту колосальних змін, до яких призвела аварія на Чорнобильській АЕС, спонукало українських вчених споряджати комплексні історико-етнографічні

експедиції та фіксувати першоджерельний матеріал як серед населення, що проживає на забруднених територіях, так і серед переселенців. Особливу роль тут відіграє державний Центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, в експедиційному складі якого попрацювало не одне покоління українських етнологів та істориків. Важливо відзначити самовіддану працю українських вчених та збирачів-аматорів, які сумлінно виявляли, фіксували, аналізували матеріали з народної медицини, а також вводили їх у науковий та культурний обіг у вигляді наукових збірників, статей, монографій, дисертацій тощо. Завдяки цим публікаціям українська і світова спільнота проінформована, що попри наслідки Чорнобильської катастрофи, стародавня поліська народна медицина залишається популярною серед жителів регіону, у своїй основі продовжує зберігати архаїчні способи та методи лікування, які надійшли нам у спадок від предків.

Список використаних джерел

- Гілевич І. Постчорнобильські експедиції 1993-2018 років на тлі польових досліджень Полісся України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. / Ігор Гілевич // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2019. – Спецвипуск. – С. 952-966.
- Глушко М. Постчорнобильське експедиційне етнографічне дослідження Середнього Полісся (наукові здобутки, прогалини, завдання) / Михайло Глушко // Народознавчі зошити. – 2006. – № 3-4. – С. 321-327.
- Глушко М. Середнє Полісся у системі етнографічного районування України: локалізація, межі (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.) / Михайло Глушко // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2008. – Вип. 43. – С. 15-33.
- Етнокультура Рівненського Полісся / В.Ковальчук (упоряд.). – Рівне: "ПП ДМ", 2009. – 378 с.: з іл., нот.
- Етнокультурна спадщина Полісся / В.Ковальчук (упоряд.). – Вип.V. – Рівне: Перспектива, 2004. – 256 с. с.: іл., нот.
- Етнокультурна спадщина Полісся / В.Ковальчук (упоряд.). – Вип.VI. – Рівне: Перспектива, 2005. – 200 с.: іл., нот.
- Етнокультурна спадщина Полісся / В.Ковальчук (упоряд.). – Вип.VII. – Рівне: Перспектива, 2006. – 304 с.: іл., нот.
- Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся: матеріали комплексних наукових експедицій Рівненського фольклорно-етнографічного товариства / В.Ковальчук (упоряд.). – Вип.I. – Рівне: Волинські обереги, 2001. – 112 с.
- Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся / В.Ковальчук (упоряд.). – Вип.II. – Рівне: Перспектива, 2002. – 120 с.
- Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся / В.Ковальчук (упоряд.). – Вип.III. – Рівне: Перспектива, 2003. – 136 с.
- Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся / В.Ковальчук (упоряд.). – Вип.IV. – Рівне: Перспектива, 2003. – 256 с.: іл., нот.
- Замовляння (за матеріалами експедиції 1998 р. в Рокитнівській р-н Рівненської обл.). Запис Віктора Ковальчука. // Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся / В.Ковальчук (упоряд.). – Вип.III. – Рівне: Перспектива, 2003. – С. 53-56.
- Збірник наукових праць Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф. – Київ: ДНЦЗКСТК, 2012.
- Ігнатенко І. Жіноче тіло у традиційній культурі українців / Ірина Ігнатенко. – Київ: Дуліби, 2013. – 224 с.; 2-е вид. – Київ: "Інтелектуальна книга", 2014; 3-е вид. – Харків: КСД, 2016. – 224 с.
- Ігнатенко І. Народна медицина та магія українців / Ірина Ігнатенко. – Харків: КСД, 2016. – 320 с.
- Ігнатенко І. Народна медицина українців Середнього Полісся: традиції та сучасність (на польових етнографічних матеріалах) / Ірина Ігнатенко. – Кам'янець-Подільський: Медбори-2006. – 2013. – 336 с.; 2-е вид. – Київ: "Інтелектуальна книга", 2015. – 336 с.: іл.
- Ігнатенко І. Традиційна обрядово-магічна культура українців: навчальний посібник / Ірина Ігнатенко. – Київ: Інтелектуальна книга, 2017. – 160 с.
- Колодюк І. В. Народна медицина у традиційній культурі українців Полісся (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття): дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.05 "Етнологія" / Колодюк І.; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2005. – 362 с.
- Колодюк І. Народна медицина у традиційній культурі Центрального Полісся (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття) / Ірина Колодюк. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. – 152 с.
- Конюк В. З народної медицини Східного Полісся (на матеріалах з Чернігівського регіону) / Володимир Конюк // Народна культура Чернігівського району (традиція та сучасний стан побутування): зб. ст. – Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2019. – С. 193-203.
- Наконечна Ю., Українець А. Народна медицина: традиції й сучасність / Юлія Наконечна, Алла Українець // Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся / В.Ковальчук (упоряд.). – Вип. III. – Рівне: Перспектива, 2003. – С. 43-52.

22. Народна культура Чернігівського району (традиція та сучасний стан побутування): зб. ст. / Г. П. Андреева, Н. В. Боренько, О. О. Боряк та ін.; редкол.: О. Ю. Бріцина, О. О. Васянович, К. А. Литвин та ін. – Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2019. – 256 с.

23. Омеляшко Р.А. Історико-етнографічні дослідження в зоні Чорнобильської катастрофи (науково-організаційні та методологічні аспекти) / Ростислав Омеляшко // Етнокультура спадщина Полісся. – Рівне, 2004. – Вип. 5. – С. 6–12.

24. Омеляшко Р.А. Концептуальні засади та організація врятування і збереження етнокультурної спадщини Полісся / Ростислав Омеляшко // Полісся: мова, культура, історія. Матеріали міжнародної конференції / Ред.колегія: Г.А. Скрипник (відповідальна за випуск), П.Ю. Гриценко, О.Г. Костюк, Р.А. Омеляшко. С.П. Павлюк. – Київ: Мінчорнобиль України, 1996. – С. 9–27.

25. Пархоменко Т. Використання воску в народному знахарстві / Тетяна Пархоменко // Етнокультура спадщина Рівненського Полісся: матеріали комплексних наукових експедицій Рівненського фольклорно-етнографічного товариства / В.Ковальчук (упоряд.). – Вип. I. – Рівне: Волинські обереги, 2001. – С. 27–37.

26. Полісся: мова, культура, історія. Матеріали міжнародної конференції. / Ред.колегія: Г.А. Скрипник (відповідальна за випуск), П.Ю. Гриценко, О.Г. Костюк, Р.А. Омеляшко. С.П. Павлюк. – Київ: Мінчорнобиль України, 1996. – 146 с.

27. Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження / Відп. ред. С. Павлюк, М. Глушко. – Вип. 1: Київське Полісся, 1994. – Львів: Інститут народознавства, 1997. – 356 с.

28. Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження / Відп. ред. С. Павлюк, М. Глушко. – Вип. 2: Овруччина, 1995. – Львів: Інститут народознавства, 1997. – 373 с.

29. Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження / Відп. ред. С. Павлюк, Р. Омеляшко. – Вип. 3: У межиріччя Ужа і Тетерева. – 1996. Львів: Інститут народознавства, 2003. – 338 с.

30. Ципишева З. Замовляння в народній медицині / Зоряна Ципишева // Етнокультура Рівненського Полісся / В. Ковальчук (упоряд.). – Рівне: "ПП ДМ", 2009. – С. 257–264.

31. Ципишева З. Народна медицина, санітарія та гігієна в традиційній культурі полішуків / Зоряна Ципишева // Збірник наукових праць Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф. – Київ: ДНЦЗКСТК, 2012. – С. 325–344.

32. Шкарбан А. Замовляння (за матеріалами експедиції 2000 р. в Сарненський р-н) / Андрій Шкарбан // Етнокультура спадщина Рівненського Полісся / В.Ковальчук (упоряд.). – Вип. II. – Рівне: Перспектива, 2002. – С. 79–88.

33. Шкарбан А. Знахарство на Поліссі (за експедиційними матеріалами) / Андрій Шкарбан // Полісся: мова, культура, історія. Матеріали міжнародної конференції / Ред. колегія: Г.А. Скрипник (відповідальна за випуск), П.Ю. Гриценко, О.Г. Костюк, Р.А. Омеляшко. С.П. Павлюк. – Київ: Мінчорнобиль України, 1996. – С. 277–282.

34. Шкарбан А. Матеріали з народної медицини Житомирського Полісся / Андрій Шкарбан // Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження / Відп. ред. С. Павлюк, М. Глушко. – Вип. 2: Овруччина, 1995. – Львів: Інститут народознавства, 1997. – С. 211–224.

35. Шкарбан А. Народна медицина Київського Полісся / Андрій Шкарбан // Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження / Відп. ред. С. Павлюк, М. Глушко. – Вип. 1: Київське Полісся, 1994. – Львів: Інститут народознавства, 1997. – С. 204–216.

36. Шкарбан А. Пророчи сонвідіння // Етнокультура спадщина Рівненського Полісся: матеріали комплексних наукових експедицій Рівненського фольклорно-етнографічного товариства / В.Ковальчук (упоряд.). – Вип. I. – Рівне: Волинські обереги, 2001. – С. 71–75.

37. Ignatenko I. Illnesses of Human Body: Magic and Curative Actions, Manipulations, Exerting Influence on Body Through Clothing, and Other Healing Practices in Ukrainian Traditional Culture / Iryna Ignatenko // Heritage: Journal of Multidisciplinary Studies in Archaeology. – 2016. – № 4. – P. 239–250.

Referenes

- Hilevich, I. (2019) The place of Postchornobyl expeditions of 1993–2014 years in the field ethnographic exploration of Polissya of Ukraine during the second half of 20th –the beginning of 21th century *Bulletin of Ivan Franko National University of Lviv. History, Special Issue*, 952–966. [In Ukrainian]. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2019.0>
- Hlushko, M. (2006). The Post-Chornobyl expeditionary ethnographic research of Middle Polissya (scientific achievements, gaps, goals). *The Ethnology Notebooks*, 3–4, 321–327 [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/nz>
- Hlushko, M. (2008). The Middle Polissya in the system of ethnographic areas of Ukraine: localization, borders (according to the materials of scientific researches of the second half of the XX – the beginning of the XXI century). *Bulletin of Ivan Franko National University of Lviv. History*, 48, 15-11. [In Ukrainian]. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2008.43>
- Kovalchuk, V. (Ed.). (2009). *Ethnoculture of Rivne Polissya: Collection of Scientific Papers*. Rivne: "PP DM" [In Ukrainian].
- Kovalchuk, V. (Ed.). (2004). *Ethnocultural heritage of Polissya: Collection of Scientific Papers*. Vol. V. Rivne: "Perspective" [In Ukrainian].
- Kovalchuk, V. (Ed.). (2005). *Ethnocultural heritage of Polissya: Collection of Scientific Papers*. Vol. VI. Rivne: "Perspective" [In Ukrainian].

7. Kovalchuk, V. (Ed.). (2006). *Ethnocultural heritage of Polissya: Collection of Scientific Papers*. Vol. VII. Rivne: "Perspective" [In Ukrainian].

8. Kovalchuk, V. (Ed.). (2001). *Ethnocultural heritage of Rivne Polissya: Collection of Scientific Papers*. Vol. I. Rivne: "Volyn Keeper" [In Ukrainian].

9. Kovalchuk, V. (Ed.). (2002). *Ethnocultural heritage of Rivne Polissya: Collection of Scientific Papers*. Vol. II. Rivne: "Perspective" [In Ukrainian].

10. Kovalchuk, V. (Ed.). (2003). *Ethnocultural heritage of Rivne Polissya: Collection of Scientific Papers*. Vol. III. Rivne: "Perspective" [In Ukrainian].

11. Kovalchuk, V. (Ed.). (2003). *Ethnocultural heritage of Rivne Polissya: Collection of Scientific Papers*. Vol. IV. Rivne: "Perspective" [In Ukrainian].

12. Kovalchuk, V. (2003). Magic words (base on the materials from the expedition 1998 year in Rokitne area, Rivne region). In V. Kovalchuk (Ed.), *Ethnocultural heritage of Rivne Polissya: Collection of Scientific Papers*. Vol. III. Rivne: "Perspective". Pp. 53-56. [In Ukrainian].

13. Omelyashko, R. et al. (2012). *Collection of Scientific Papers of State Research Center for the Protection of Cultural Heritage from Man-Made Disasters*. Kyiv: DNCZKSTK.

14. Ignatenko, I. (2013). *The Woman's Body in Traditional Ukrainian Culture*. Kyiv: Duliby [In Ukrainian].

15. Ignatenko, I. (2015). *Ukrainian Folk Medicine of Central Polissya: traditions and modernity (based upon ethnographic field materials)*. Kyiv: Intellectual Book. [In Ukrainian].

16. Ignatenko, I. (2016). *Ukrainian Folk Medicine and Magic of Ukrainians*. Kharkiv: KSD. [In Ukrainian].

17. Ignatenko, I. (2017). *Traditional Ritual and Magical Culture of Ukrainians*. Kyiv: Intellectual Book [In Ukrainian].

18. Kolodyuk, I. (2005). *The Folk Medicine in Traditional Culture of Ukrainians of Polissya (the last quarter of XX – the beginning of XXI century)*. Unpublished thesis (PhD in Ethnology), Taras Shevchenko National University of Kyiv. [In Ukrainian].

19. Kolodyuk, I. (2006). *The Folk Medicine in Traditional Culture of Ukrainians of Central Polissya (the last quarter of XX – the beginning of XXI century)*. Kyiv: The print of Taras Shevchenko National University of Kyiv. [In Ukrainian].

20. Konopka, V. (2019). Folk Medicine of Eastern Polissya (based upon ethnographic field materials from the Chernigiv region). In O. Brytsyna, O. Vasyanovych, K. Lytvyn (Eds.), *Folk culture of Chernihiv region (traditions and modernity): Collection of Scientific Papers – Zhytomyr*. Publisher O. Evenok. Pp. 193-203. [In Ukrainian].

21. Nakonechna, Y., Ukrainets, A. (2003). Folk Medicine: Traditions and Modernity. In V. Kovalchuk (Ed.), *Ethnocultural heritage of Rivne Polissya: Collection of Scientific Papers*. Vol. III. Rivne: "Perspective". Pp. 43 – 45. [In Ukrainian].

22. Brytsyna, O. (Ed.) (2019). *Folk culture of Chernihiv region (traditions and modernity): Collection of Scientific Papers*. Zhytomyr: Publisher O. Evenok. [In Ukrainian].

23. Omelyashko, R. (2004). Historical and Ethnographic Researches in area of the Chernobyl catastrophe (scientific-organizational and methodological aspects). In V. Kovalchuk (Ed.), *Ethnocultural heritage of Polissya: Collection of Scientific Papers*. Vol. V. Rivne: "Perspective". Pp. 6-12. [In Ukrainian].

24. Omelyashko, R. (1996). Conceptual principles and organization of saving and preserving the ethnocultural heritage of Polissya. In Skrypnyk G. (Ed.), *Polissya: language, culture, history. Tesis of the International conference*. Kyiv: Minchornobyl of Ukraine. [In Ukrainian].

25. Parhomenko, T. (2001). The Wax in Folk Medicine. In V. Kovalchuk (Ed.), *Ethnocultural heritage of Rivne Polissya: Collection of Scientific Papers*. Vol. I. Rivne: "Volyn Keeper". Pp. 27-37. [In Ukrainian].

26. Skrypnyk, G. (Ed.). (1996). *Polissya: language, culture, history. Tesis of the International conference*. Kyiv: Minchornobyl of Ukraine. [In Ukrainian].

27. Pavlyuk, S., Hlushko, M. (1997). *Polissya of Ukraine: Materials of Historical and Ethnographic Research: Collection of Scientific Papers*. Vol. 1: Polissya of Kyiv. Lviv: Institute of Ethnology. [In Ukrainian].

28. Pavlyuk, S., Hlushko, M. (Eds.). (1999). *Polissya of Ukraine: Materials of Historical and Ethnographic Research: Collection of Scientific Papers*. Vol. 2: Ovruchyna. Lviv: Institute of Ethnology. [In Ukrainian].

29. Pavlyuk, S., Hlushko, M. (Eds.). (2003). *Polissya of Ukraine: Materials of Historical and Ethnographic Research: Collection of Scientific Papers*. Vol. 3: In Region of Uz and Teteriv. Lviv: Institute of Ethnology. [In Ukrainian].

30. Tsyypysheva, Z. (2009). Magic words in Folk Medicine. In V. Kovalchuk (Ed.), *Ethnoculture of Rivne's Polissya: Collection of Scientific Papers*. Rivne: "PP DM". Pp. 257-264. [In Ukrainian].

31. Tsyypysheva, Z. (2012). *Folk Medicine, Sanitation and Hygiene in the traditional culture of Polishchuky*. In Brytsyna O. (Ed.), *Collection of Scientific Papers of State Research Center for the Protection of Cultural Heritage from Man-Made Disasters*. Pp. 325-344. [In Ukrainian].

32. Shkarban, A. (1996). Healers in Polissya (basid on expeditionary materials). In Skrypnyk G. (Ed.), *Polissya: language, culture, history. Tesis of the International conference*. Kyiv: Minchornobyl of Ukraine. Pp. 277-282. [In Ukrainian].

33. Shkarban, A. (1997). The Folk Medicine of Kyiv Polissya. In S. Pavlyuk, M. Hlushko (Eds.), *Polissya of Ukraine: Materials of Historical*

and *Ethnographic research: Collection of Scientific Papers*. Vol.1: Polissya of Kyiv. Lviv: Institute of Ethnology. Pp. 211-224. [In Ukrainian].

34. Shkarban, A. (1999). The materials on folk medicine of Zhytomyr's Polissya. In S. Pavlyuk, M. Glushko (Eds.), *Polissya of Ukraine: Materials of historical and ethnographic research: Collection of Scientific Papers*. Vol.2: Ovruchchyna, 1995. Lviv: Institute of Ethnology. Pp. 211-224. [In Ukrainian].

35. Shkarban, A. (2002). Magic words (base on the materials from the expedition in 2000 in Samy area). In V. Kovalchuk (Ed.), *Ethnocultural*

heritage of Rivne Polissya: Collection of Scientific Papers. Vol. II. Rivne: "Perspective" [In Ukrainian]. Pp. 79-88. [In Ukrainian].

36. Ignatenko, I. (2016). Illnesses of Human Body: Magic and Curative Actions, Manipulations, Exerting Influence on Body Through Clothing, and Other Healing Practices in Ukrainian Traditional Culture // *Heritage: Journal of Multidisciplinary Studies in Archaeology*, 4, 239-250.

Надійшла до редколегії 22.05.21

I. Ignatenko, PHD in History, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

UKRAINIAN FOLK MEDICINE OF CHERNOBYL POLISSYA: HISTORIOGRAPHICAL ESSAYS OF RESEARCH IN INDEPENDENT UKRAINE (TO 35TH ANNIVERSARY OF CHERNOBYL NUCLEAR DISASTER)

The author analyzes the works of Ukrainian historians and ethnologists dedicated to the Folk Medicine of Polissya, which has affected by the Chernobyl Nuclear Disaster on 26 April 1986.

The disaster at the Chernobyl nuclear power plant is assessed as the most serious accident ever to occur in the nuclear power industry and had disruptive nature had not only on the people, the ground, and the water but also have had negative influences on the Folk Culture.

It was shown that after the accident at the Chernobyl nuclear power plant, the Ukrainian scientific community has shown a high civic position and scientific activity. Thanks to the post-Chernobyl expeditions, the Folk Medicine of Polissya appeared in the center of the research interest of Ukrainian ethnologists.

The ethnographic, historical and folklore materials which were collected in these expeditions have shown that Folk Medicine has one of the main places in the system of ethnic culture of Chernobyl Polissya, presents the prophylaxis and medical treatment, ideas about illnesses and their reasons are described etc. Also, influences social-sanitary norms, everyday culture, psychological aims, and contacts.

Keywords: folk medicine, traditional culture, Polissya of Ukraine, Chornobyl nuclear disaster.

УДК 94(477):641.8(477.41)"18/19"

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.149.5>

М. Казьмирчук, д-р іст. наук, проф.
ORCID id: <https://orcid.org/0000-0001-8877-4489>
ResearcherID: AAS-9481-2020

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВИНОКУРІННЯ У КИЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Увагу автора зосереджено на проблемі розвитку винокурного виробництва у Київській губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть. Розглянуто правові засади, що регулювали діяльність в даній сфері дворянського підприємництва. Винокуріння давало суттєві прибутки приватним власникам та стабільно високі відрахування на користь держави. Воно підживлювало систему місцевих постачальників сировини та сприяло орієнтації місцевих господарств на обслуговування винокурних заводів. На основі архівних матеріалів та справ доведено, що винокуріння в пореформений період продовжувало залишатися вкрай вигідним видом господарської діяльності у середовищі не тільки помісного дворянства, але й інших прошарків суспільства. Винокурні утримувалися буржуазією та заможними селянами. За національним складом значний відсоток власників становили серей, а також росіяни та українці. У статті поряд з економічними вигодами вперше звернуто увагу на соціальні проблеми в розвитку винокуріння Київської губернії в пореформений період. Розглянуто особливості винокуріння, виявлено матеріальну базу та соціальне становище робітників у Київській губернії. Винокуріння Київської губернії стало прогресивним для того часу видом переробної промисловості – переважна більшість винокурень розміщувалися у кам'яних будівлях, мали різні досконалі для того часу апарати та устаткування, використовували вільнонайманих робітників на підприємстві. Попри суттєву економію на кількості робочої сили, власники винокурень нехтували безпекою праці, яка залишалася на низькому рівні.

Ключові слова: винокурне виробництво, викурювання спирту, Київська губернія, переробна промисловість, дворянство, робітники.

Постановка проблеми. Відміна кріпацтва та привілеїв дворянства в землеробстві та промисловості зумовило перехід господарств Київської губернії до ринкових відносин. До давніх традиційних галузей промисловості, що раніше монополюючи належали дворянам відносилося винокуріння, пивоваріння, цукрове виробництво тощо, які були пов'язані з переробкою продуктів сільського господарства. Київська губернія наприкінці ХІХ ст. була відома своїм винокурним виробництвом, яке посідало друге місце після цукрово-рафінадного за обсягами виробництва та прибутковістю. У Київській губернії розташовувалися середні за величиною винокурні заводи.

Аналіз джерел та літератури. Щодо історіографії проблеми, то слід відзначити найновіші статті та кандидатську дисертацію З. Степник "Розвиток винокурної промисловості в Правобережній Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття" захищену в 2019 р. [16; 17]. Попри те, що її дослідження охоплює територіально всю Правобережну Україну, дослідниця не врахувала увесь внесок попередників щодо досліджуваної проблеми. Так, не було згадано статтю М. Казьмирчук 2009 р., де аналізувався розвиток вино-

куріння та шинкування у Київській губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у журналі "Етнічна історія народів Європи" [7]. Загалом, З. Степник акцентує увагу на інфраструктурі та матеріально-технічній базі винокурної промисловості та збуті винокурної продукції, залишаючи невисвітленими чимало соціальних проблем.

Дослідження винокуріння та аналіз розвитку горілчаних заводів Київщини на початку ХІХ ст. здійснили Т. Соловійова та Г. Казьмирчук, зокрема акцентуючи увагу на виробництві "хлібного вина" у поміщицьких маєтках Київської губернії [5; 6]. Також серед сучасних досліджень, які певною мірою стосуються цієї проблеми, слід відзначити монографію М. Москалюка, присвячену переробній промисловості Наддніпрянської України, де автор вказує на провідне становище винокуріння для цього регіону [10].

Чимало джерел щодо винокуріння в Російській імперії зберігаються у бібліотеках та архівах України. Так, у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського зберігається чимало адрес-календарів, описів майна дворянства та земських статистичних матеріалів, які відображають цифрову інформацію щодо винокуріння у Київській губернії та її повітах [9; 12; 15; 16; 20].